

Dossier. Guerra Civil i postguerra al Poblenu

El que segueix són quatre testimonis ben diferents de com van ser la guerra i la postguerra al Poblenu. N'hi ha d'altres, com els que van servir per confeccionar un resum en dos números de la revista *Quatre Cantons* l'any 1977. Creiem, però, que val la pena arrodonir aquell treball amb aquests testimonis, procedents de diferents indrets. El d'Agustín Roa, que correspon a la Guerra Civil pròpiament, forma part d'una conferència pronunciada al Poblenu al novembre de 1997. El de Pere Carbonell és una part de les seves memòries, *Nadal a la comissaria de policia (1941-1943)*, que reparteix entre la seva nombrosa família però que fins ara no havien estat publicades. El testimoni del malaguanyat Ramon Fernández Jurado és una barreja de la seva entrevista amb Jaume Fabre i Josep Maria Huertas, apareguda al butlletí *La Flor de Maig*, de desembre de 1982, contrastada amb les seves memòries, on també parla de la seva experiència a la presó del Cànem. I, finalment, els records d'Antonio Rabinad sobre el Poblenu de la postguerra formen part d'una altra xerrada, igualment celebrada al Centre Cívic de Can Felipa, al març de 1998. El recull ha estat preparat per Josep Maria Huertas.

Poblenu, Roig i Negre

Agustín Roa 1998. FOTO: IGNASI R. IENOMI

El meu pare era cobrador de tramvies, a la línia 41, que feia el recorregut des del carrer de Trafalgar fins al final del carrer de Wad-ras.¹ L'havia correspost el número 1.142, o sigui que aquesta deuria ser la quantitat d'empleats que tenia l'empresa l'any 1916, quan ell va ingressar-hi. Eren anys difícils per als obrers afiliats a la Confederació Nacional del Treball (CNT), sindicat al qual pertanyien els tramviàries.

Vivíem al carrer d'Alí Bei, prop de la cotxera de tramvies de Sant Martí de Provençals, el tram que comprèn des de la plaça de Klein fins al carrer de Bac de Roda.² Per tant, el meu pare, com a membre de la CNT, va conèixer les tràgiques èpoques de la barriada.

Hi vam fer amistat amb molts militants obrers, especialment quan es va constituir l'ateneu racionalista La Antorcha³ al carrer de Pere IV. Hi anaven sovint, quan no estaven presos, exiliats o deportats, alguns

dels integrants del grup anarquista Los Solidarios,⁴ que treballaven en diferents rams, com ara el metall, el tèxtil i l'hoteleria. Eren homes d'acció directa, per pressió social i no per vocació, que els empresaris no admetien a les seves fàbriques. Assíduament, abans i durant la República, la Guàrdia Civil, agents de policia i guàrdies d'assalt es presentaven, de matinada, als domicilis de militants sindicalistes, que eren detinguts pel fet de pertànyer al comitè de vaga, recollir cotitzacions d'afiliats al sindicat —les seus del qual, d'altra banda, la major part del temps estaven clausurades— o fer subscripcions per a les famílies dels presos socials. Aquest menú repressiu va estimular el jovent a seguir lluitant pels mateixos drets que ho feien els seus pares.

Als joves d'aquella generació del Poblenu ningú no pot acusar-los de malfactors. Molts d'ells, després de la seva jornada laboral, anaven a escola de nit a l'ateneu La Antorcha

o al que es coneixia com La Farigola, al Clot.⁵ A tots dos llocs estudiar era de franc.

L'activitat cultural dins d'aquests ateneus era compatible amb l'afició excursionista. Proliferaven també els grups teatrals que procuraven recollir diners per als presos.

Un que hi destacava era el format per l'actor i director Enrique Torrijos que, amb la seva esposa Rosa Terrés, residia al carrer de Pere IV, al costat de La Antorcha.

Al barri també vivien Paco Ascaso, secretari del comitè regional de la CNT de Catalunya, concretament al carrer de Sant Joan de Malta, i Gregorio Jover, que tenia el pis al carrer de Pujades, 276. Joan García Oliver treballava a Can Rottier,⁶ i Buenaventura Durruti va fer-ho un temps a Can Felipa. Ricardo Sanz va guardar en algun lloc del Poblenu les armes que havia recollit del clavegueram, on havien estat llençades pels homes del conseller de Governació, Josep Dencàs, després del fracàs dels fets del 6 d'octubre de 1934, quan hi va haver la insurrecció de la Generalitat contra el govern del Bienni Negre de Lerroux - Gil Robles.

Va ser al pis de Jover, situat ben a prop del camp del Júpiter, que es van reunir ell, García Oliver, Aurelio Fernández, Durruti, Ascaso, Sanz, Antonio Ortiz, àlies *el València*, i Miguel García Vivancos —conformaven el grup Nosotros—⁷ per examinar la situació, abans de les eleccions del febrer de 1936, i decidir si la CNT feia o no campanya abstencionista.

El president de la Generalitat, Lluís Companys, havia escrit des del penal del Puerto de Santa Maria, on es trobava pres, per demanar això a la CNT. El grup Nosotros va acordar adreçar-se als militants anarquistes

en el sentit que « no os decimos que no votéis pero tampoco os decimos que sí debéis votar». Aquest acord fou el mateix que va prendre el ple dels regionals de la CNT.

I el Front Popular va guanyar les eleccions.

Després del 19 de juliol

Com de costum, el diumenge 19 de juliol de 1936, molts joves tenien preparades les motxilles per anar a dinar al camp o a la platja. Alguns pensaven assistir a l'Olimpiada Popular a l'estadi de Montjuïc, olimpiada que pretenia oposar-se als XI Jocs Olímpics, coneguts com l'olimpiada nazi, per l'exaltació del règim d'Adolf Hitler, als quals Espanya no estava oficialment

representada.

Aviat es va saber que una part de l'Exèrcit espanyol s'havia aixecat contra el govern republicà. Mentre tropes revoltades avançaven per la Granvia i altres carrers, al Poblenou es van aixecar barricades on es considerava que podien enfrontar-se amb els militars insurrectes i controlar el pas de vehicles cap a Barcelona o a l'inrevés.

Les barricades eren construïdes amb llambordes dels carrers per dones, vells i joves. Els més decidits, sense cap mena de coordinació ni instruccions de ningú, requisaven cotxes i camions de fàbriques i tallers, tancats aquell dia però oberts pels seus vigilants o guardians davant la presència d'algun grup que ho demanava, per traslladar-se a la caserna dels Docks, a l'avinguda d'Icària, o a la de Sant Andreu, que eren les més properes al Poblenou.

«Els camions arrenquen, els ocupants aixequen les armes. La senyera vermella oneja al vent. Passen primer per la Rambla, després per la carretera de Mataró. Tot és entusiasme.»⁸

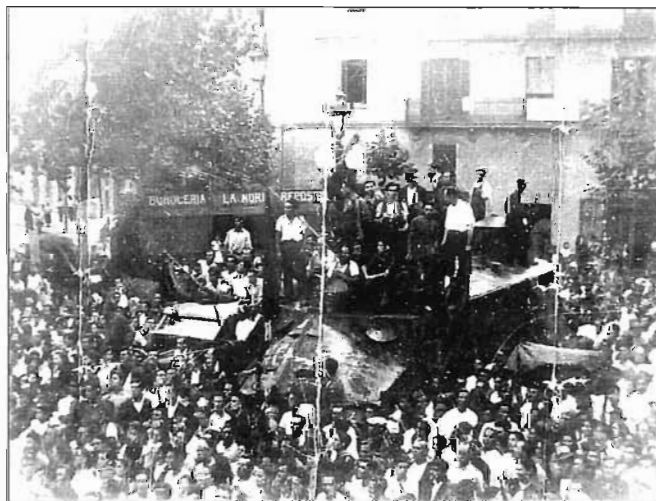
El Comitè de Defensa⁹ del Poblenou va facilitar al Comitè de Defensa de Barcelona dos camions requisats a una fàbrica tèxtil. Explicava un destacat militant que «por la calle Pedro IV, el Arco de Triunfo, la Ronda de San Pedro, plaza Urquinaona, Vía Layetana, fusiles en alto, banderas rojas desplegadas y vivas a la revolución, llegamos al

edificio del Comité Regional de la CNT, en la calle de Mercaders...».

Mentrestant, la barricada situada al davant de l'ateneu La Antorcha, al carrer de Pere IV, era la més activa del Poblenou, per la seva situació. Per aquell carrer, que era també carretera de Mataró, podien arribar reforços als sediciosos. També controlàvem qui volia sortir de la ciutat, sovint estrangers que havien vingut per participar a l'Olimpiada Popular. Procuràvem apuntar les matrícules dels que anomenàvem cotxes fantasmes, que es donaven a la fuga. Amb guix escrivíem a la paret no solament la matrícula, sinó també la marca i el color.

Aquells que havien aconseguit escopetes de cacera a la botiga d'armes del carrer de Ferran¹⁰ o disposaven de les procedents del 6 d'octubre de 1934 es van veure ben aviat acompanyats dels que s'havien apoderat de màusers i pistoles Campogiros a la caserna de Sant Andreu. Fins i tot vam tenir un canó procedent de la caserna de l'avinguda d'Icària, que és el que va deixar les seves empremtes a les columnes de l'edifici de la Capitanía General.

Mentrestant, un grup de dones repartia begudes fresques que havia tret de la fàbrica de gasoses dels Quatre Cantons, i també entrepans als ocupants dels vehicles, que portaven moltes hores sense menjar. Aviat tots els cotxes i els camions es van pintar amb les inicials CNT-FAI. Altres dones ateniaven amb cures lleugeres —aigua oxigenada, cotó i benes aconseguides a la farmàcia Vicente Ferrer de la plaça de Catalunya—¹¹ a alguns ferits a la mateixa barricada. El nostre grup havia obtingut una camioneta a la fàbrica del Cànem.

Tanqueta fabricada precipitadament per obrers de Can Girona, al juliol de 1936 (està situada a la Rambla cantonada amb el carrer de Ramon Turró)

Durant la Guerra Civil, el Poblenou fou diana de molts bombardeigs marítims i aeris de les tropes feixistes. El de la foto correspon a un bombardeig del 29 de maig de 1937, que va afectar els carrers de Lutxana, Espronceda, Marquès de Santa Isabel i, sobretot, Pellaies.

Conduïda per Vicenç Alandí, que vivia al carrer de Sant Joan de Malta, vam anar a la plaça de Catalunya per cooperar amb els companys i amb els guàrdies d'assalt que lluitaven contra el Regiment d'Infanteria de la caserna de Pedralbes. També va ser aleshores quan vam aconseguir les medecines per als ferits de la nostra barricada.

Alguns dels que van anar pertanyien al grup Pancho Villa, que s'havia format a l'ateneu La Antorcha, i que estava adherit a la Federació Local de Barcelona de la CNT. Del grup recordo amb afecte els companys Giménez, Naranjo, Pepe García, Victorino Beltrán i el seu cunyat Pau —empleats de la Catalana de Gas—, i també el pare de Joan Manuel Serrat.¹²

A la barricada hi havia algunes dones, com ara Adela Chiva, coneguda com *la Xata*, que tenia tot just quinze anys. El seu pare, també de la CNT, havia estat assassinat per mercenaris de la patronal estant de servei com a vigilant de nit a la Cristalleria-Cooperativa Barcelona, del carrer de Pere IV.¹³

Aquell diumenge 19 de juliol, la

lluita va seguir tota la nit. Ningú no va dormir. No hi va haver reacció del govern central, ni de la Generalitat, ni dels partits, llevat de rares excepcions. Barcelona pertanyia als obrers de la CNT, que controlaven la situació i mantenien a ratlla l'Exèrcit insurrecte.

Quan tot semblava acabat, a primera hora del dilluns, 20 de juliol, es van sentir trets als voltants del Portal de la Pau. Des de la Companyia Naviera Italiana, des d'un cercle cultural alemany que hi havia, des dels terrats de la caserna de les Drassanes i des de dalt del monument de Colom, on els militars insurrectes havien instal·lat dues metralladores, i van causar més de cinc-cents morts i el doble de ferits, que cobrien el terra de la rambla de Santa Mònica.¹⁴ Va ser davant de les Drassanes on va caure Paco Ascaso, el militant del Poblenou. La notícia de la seva mort es va estendre per totes les barricades, i van sortir cotxes cap al lloc de la tragèdia per cobrir les baixes i augmentar la defensa de Barcelona. Hores després, capitulaven els militars de les Drassanes.

Aixafada la revolta, es va acordar amb el president de la Generalitat la creació del Comitè de Milícies Antifeixistes, de columnes de milicians que sortissin cap al front que s'estava formant, i les Patrulles de Control. Adoptats aquests acords, es va celebrar al cinema Triunfo de la cantonada de la Rambla amb el carrer de Pere IV una assemblea general de tots els que, indirectament o directa, havien intervingut en la lluita.

Ricardo Sanz es va encarregar d'informar i suggerir la formació d'una columna de milicians dirigida per Durruti i assessorada pel comandant dels Mossos d'Esquadra, Enric Pérez Farràs, que sortiria immediatament cap a Saragossa, que havia quedat en poder dels revoltats.

En dos dies s'hi van apuntar cinc mil milicians, que van sortir cap al front des del passeig de Gràcia. Els acompanyaven diversos cotxes blindats i tancs construïts al Poblenou.

Les Patrulles de Control es van formar amb unes set-centes persones, la major part militants de la CNT i de la FAI.

Viure sota la guerra

Va ser el Comitè de Defensa del Poblenou el que va adonar-se que el creuer Canarias rondava per les platges catalanes per intentar desembarcar forces i obrir un front de guerra a Catalunya. A les fàbriques que havien estat transformades en indústries de guerra —n'hi havia a altres barris, però la major part es trobava al Poblenou— es van fer en poc temps 214 torns, 119 fresadores i llimadores, 385 camions amb

carrosses, 284 ambulàncies, 147 camions blindats, 142 cisternes d'aigua, 30 tancs de gasolina, 22 camions eruga per remolcar canons, 105 camions tallers, cuines, depuradores d'aigua i, fins i tot, motors d'avions i bombes, no tan potents com les emprades per l'aviació nazi a Gernika i la italiana al Poble Nou.

Una bona part d'aquest material es va fer a les fàbriques poble novines, que van perdre el seu nom per esdevenir indústries numerades, des de l'1 (que era Can Girona) al 2, 3, etc.

Ja al mateix mes de juliol de 1936 es va notar dins els grups de joves una certa disgregació. Se suposava que en tal o en tal altre era al front, dins alguna columna. La notícia arribava quan la família rebia els documents personals que duia a sobre aquell que havia mort. Així vaig saber d'alguns dels meus amics. Jo hauria pogut ser un d'ells, si no hagués estat per la manca de visió a l'ull esquerre, motivada per una úlcera, malaltia que em va impedir anar al front.

Tanmateix, amb alguns companys que també tenien problemes físics vam fer altres tasques. Jo vaig fer servei de vigilància a la cotxera d'autobusos del carrer dels Almogàvers, cobrador d'autobús durant unes setmanes per poder treure els cotxes ja que mancava personal; obrer a Can Girona fent projectils antiaeris i obusos de morter... Després vaig ser escollit secretari de la Federació Local de les Joventuts Llibertàries. També, el 1938, vaig fer el servei militar a la caserna dels Docks, que havia passat a dir-se Espartaco.

L'ateneu racionalista La Antorcha i l'Aliança Vella havien passat a ser seus de les joventuts llibertàries. Els

Recollint bombes als camps vora la platja de la Mar Bella

primers temps, la gent s'informava de com anava la guerra des de l'altaveu que vam instal·lar a l'Aliança Vella.

Al maig de 1937 va produir-se l'enfrontament entre la Generalitat i la CNT-FAI i el POUM. Ens vam haver d'enfrontar amb les forces armades del govern català. A la carretera de Mataró vam desarmar alguns guàrdies d'assalt i agents que venien de fora per incorporar-se al servei a Barcelona, on havien estat cridats urgentment. Nosaltres no vam tornar a muntar la barricada al carrer de Pere IV, com va passar al Poble Sec, a Hostafrancs i a altres barris, perquè la Guàrdia Civil del Poble Nou, que tenia caserna al carrer de Wad-ras, es va mantenir neutral. Tanmateix, el Comitè de Defensa del Poble Nou va fer una barricada a l'encreuament del carrer dels Almogàvers amb el de Marina amb sacs de terra i una metralladora, per fer front a la que havien aixecat els guàrdies d'assalt

al mateix carrer dels Almogàvers, però tocant a Pere IV.

Ens va tocar anar a ajudar els nostres companys, que estaven assetjats a la casa de la CNT-FAI, a la Via Laietana. Vam sortir de nit i recordo que érem al voltant de dos-cents homes i una dona, l'esmentada Adela Chiva. Era una matinada sense lluna i, com de costum, sense enllumenat públic. Només se sentien les nostres passes quan, de sobte, i com si ens haguessin estat esperant, ens van rebre amb una munió de trets. No sé quants de nosaltres vam caure a l'emboscada però de ben segur que vam ser molts.¹⁵

Com ja és sabut, el POUM va ser proscrit i la CNT va quedar afeblida després dels fets de maig de 1937.

Van començar a escassejar els aliments. Vuit i deu hores abans que se sabés que obriria una botiga i repartiria tal aliment o tal altre, ja s'havien format cues de dones. No

hi havia cap matinada que dones de totes les edats no sortissin per fer-hi tanda.

Una d'aquelles nits, al costat de l'ateneu La Antorcha, vaig estar xerrant amb un company que havia arribat aquell mateix dia del front d'Aragó, on havia estat des de l'inici de la guerra amb la columna «Tierra y Libertad». Em va parlar del mal efecte que havien causat els fets de maig i com estaven de desmoralitzats. Em va dir que, quan agafés el llit, no hi hauria qui el mogués, ja que portava mesos sense dormir en tou.

Devien ser les nou de la nit quan ens vam acomiadar. Com de costum, cap a les dues de la matinada, el barri va ser bombardejat. Els udols dels gossos avisaven que venien els avions abans que ho fessin les sirenes.

Aquests avions sempre entraven pel Camp de la Bota. Aquella matinada vaig escriure un dels meus primers articles per a *Ruta*, portaveu de les Joventuts Llibertàries de Catalunya; el vaig titular «Nocturnas». No sabia jo què estava passant en aquells moments, però, per la quantitat d'explosions, eren moltes les bombes. La carretera de Mataró va quedar sense arbres.

El més terrible, però, va ser la destrucció d'un bloc de pisos que es trobava situat darrere dels pagesos. També van desaparèixer una lleteria, on unes dones esperaven que obrís l'establiment per poder comprar llet, i algunes cases situades darrere de la cotxera de tramvies, a l'alçada dels carrers de Selva de Mar i Treball.

D'un dels blocs de pisos va quedar dret un immens munt de ferros retorçats, pedres i cossos destrossats. Entre els morts es trobava el company amb qui vaig estar xerrant unes hores abans,

quan em deia com anava a dormir de bé aquella nit. No recordo el seu nom. El que no van poder fer-li les bombes del front li van fer les de la rereguarda. Viure al Poblenou era, algunes vegades, pitjor que ser a les trinxeres.¹⁶

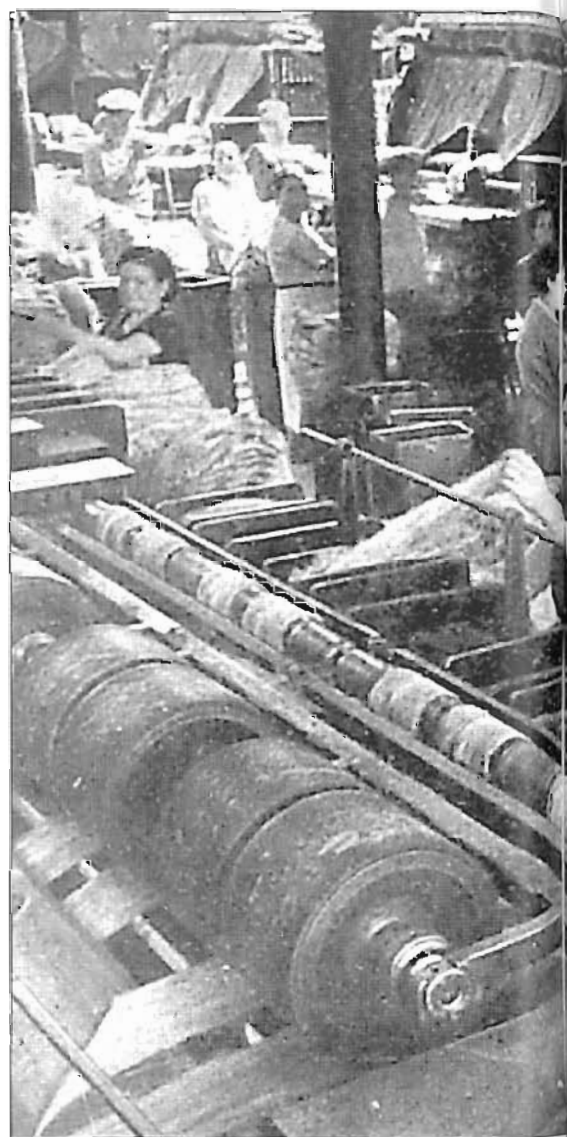
Quan van anar-hi els veïns per rescatar els cossos entre la runa, van sentir el plor d'un nen. Van acabar descobrint-lo sota la seva mare, morta, que l'havia protegit amb el seu cos. Va ser l'únic supervivent del bloc de pisos. El nen, que tot just devia tenir un any, patia només alguna esgarrinxada al front i, quan els veïns li preguntaven qui li havia fet mal, senyalava amb la mà dreta cap amunt. Si actualment és viu, deu estar esperant la jubilació.

Adéu al barri

El 26 de gener de 1939 vaig arribar a Barcelona, procedent del Coll de Nargó. Finalment, havia anat al front com a auxiliar; m'havia incorporat voluntàriament.

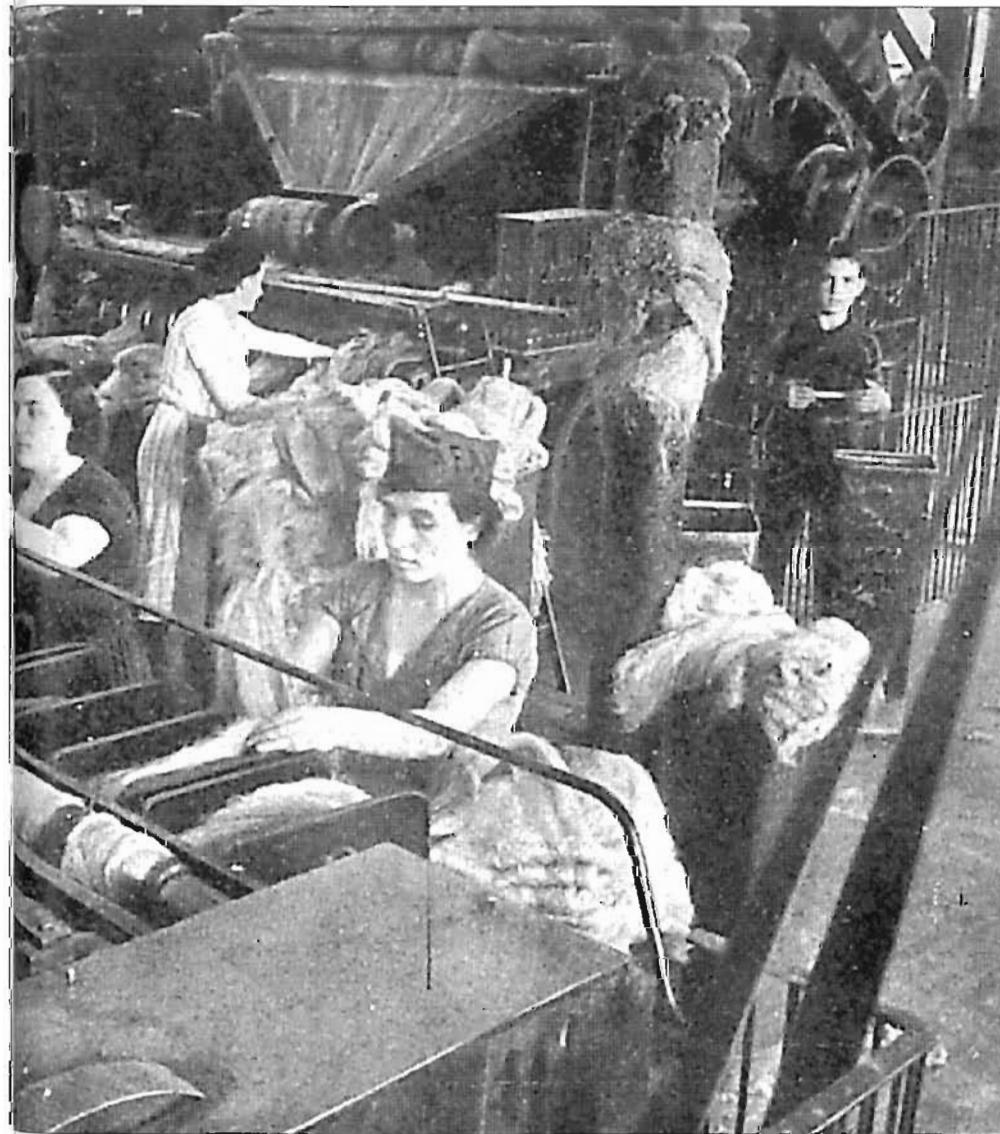
Arrivàvem en comissió de servei i ens vam trobar que la gent deixava la ciutat, tot el contrari del que fèiem nosaltres.

Un cop al passeig de Gràcia vam requisar un camió Katiuska per anar a buscar gent nostra al Poblenou i marxar cap a la frontera. Vam trobar-ho tot desert, amb alguns papers cremant als carrers. Lluny se sentia alguna explosió. Els veïns em van demanar que marxés, i que m'endugués els meus pares i el meu germà de sis anys. La meva mare, però, no va poder venir. No era a casa. Era amb unes altres dones agafant menjar d'un magatzem d'abastaments que la Generalitat tenia al carrer d'Espronceda, prop de Pere IV. Hi

vam anar amb el camió, però hi havia tanta gent que no la vaig trobar. Vam haver de marxar, fent-nos el cor fort. La meva germana, de catorze anys, havia marxat el dia abans. No vaig tornar al Poblenou fins molts anys després.

Agustín Roa

Durant la Guerra Civil la fàbrica dels Godó, el Cànem, es va col·lectivitzar i hi havia predomini anarquista entre els obrers (la treballadora de la dreta porta una gorra de la FAI).

NOTES

1. El carrer de Wad-ras ara es diu Doctor Trueta.
2. Des del 1942 el tram d'Alí Bei al Poblenou va passar a dir-se Marroc.
3. La Antorcha va començar a funcionar el 8 d'agost de 1933 al carrer de Pere IV, 243.
4. Los Solidarios era el nom d'un grup d'acció directa creat a l'octubre de 1922 i estava format per dotze membres fundadors i uns vint col·laboradors.
5. La Farigola era una escola racionalista que hi havia al carrer del Municipi.
6. García Oliver va agafar fama de bon orador entre els obrers de Can Rottier. Vegeu el testimoni de Camil Sabater (*Quatre Cantons*, novembre de 1976).
7. Quan la CNT tornà a reorganitzar-se el 1930, es trobà el grup Los Solidarios; ja n'existia un altre amb el mateix nom. Aleshores els vells Solidarios passaren a dir-se Nosotros.
8. *Poblenou, 150 anys d'història* (Arxiu Històric del Poblenou, 1991)
9. Els comitès de defensa van ser creats per la FAI, que es malhiava de la política d'ordre públic de la República.
10. Es refereix a l'armeria i casa d'esports Beristain.
11. On es trobava la farmàcia Vicente Ferrer ara hi ha El Corte Inglés.
12. El pare de Serrat era electricista i militant de la CNT.
13. L'atemptat de Chiva és un dels molts que van sovintejar entre 1917 i 1923, amb especial accent al Poblenou, barri obrer per excel·lència.
14. Roa exagera. Els morts dels tres dies de juliol, segons Joan Villarroya, van ser 450.
15. Un altre cop, la millor referència als morts de la Guerra Civil es troba en els treballs de Joan Villarroya i Josep Maria Solé Sabaté. Van xifrar en 218 els caiguts durant els fets de maig de 1937. Com que Roa no diu el dia exacte que van ajudar els seus companys, és difícil intentar donar una xifra de morts en l'afer del seu intent d'ajut.
16. El bombardeig de la casa esmentada per Roa va tenir lloc el 19 de juny de 1938, i hi van morir almenys quaranta persones.